

Zdzisław Pietrzyk (Kraków)

Sztambuchy jako źródło do peregrynacji studenckich na przykładzie Polaków studiujących w Strasburgu¹

Podstawowym źródłem do badania peregrynacji studenckich są uniwersyteckie metryki studentów. Na ich podstawie możemy odpowiedzieć na podstawowe pytania stawiane sobie przed rozpoczęciem badań kto, gdzie i kiedy studiował. W przypadku funkcjonujących w Strasburgu w latach 1538–1566 Gimnazjum, a w latach 1566–1621 Akademii tego podstawowego źródła niestety brak. Metryki studentów strasburskich zachowały się dopiero od 1621 r., kiedy to w miejsce Akademii powołano Uniwersytet.

Kto studiował w latach 1538–1620 w Strasburgu stało się więc zagadką. Wiadomo, że na początku istnienia Gimnazjum w 1542 r. w szkole tej było łącznie 580 uczniów, a 1545 już 644². Mimo iż znamy ogólną liczbę uczniów i studentów Gimnazjum w tych latach, to znana jest zaledwie mała część nazwisk owych młodzieńców, którzy zdobywali w szkole J. Sturma wiedzę. Do ustalenia listy studentów Gimnazjum i Akademii Jana Sturma można posłużyć się najprzeróżniejszymi źródłami. Akta miasta Strasburga, archiwum luterańskiej kapituły św. Tomasza, korespondencja, dedykacje w drukach, sztambuchy, pamiątniki, w późniejszym okresie istnienia dysputacje studenckie a także źródła funebralne, to materiały, z których można poznać nazwiska osób studiujących w Strasburgu.

Sztambuchy studenckie to zjawisko kulturowe, które upowszechniło się w drugiej połowie XVI w. Stanowią one źródło, dzięki któremu można prześledzić trasę wędrówki studenta, krąg jego przyjaciół i znajomych, profesorów, pod których kierunkiem studiował, a przy wpisujących się poznać ich znajomość języków oraz warunki studiowania. Przydatność sztambuchów do badań nad peregrynacjami studenckimi docenił Vello Helk. Sporządzając zestawienie studentów z Danii i Norwegii na studiach w latach 1536–1660 uwzględnił jako źródło uzupełniające metryki akademickie około 450 sztambuchów, do których wpisali się studenci i z Danii, i z Norwegii³. W naszej literaturze o peregrynacjach Marian Chachaj tra-

¹Por. Z. Pietrzyk, *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków 1997.

²A. Schindling, *Humanistische Hochschule und freie Reichstadt. Gymnasium und Akademie in Straßburg 1538–1621*, Wiesbaden 1977, s. 32.

ktuje sztambuchy jako jedno ze źródeł uzupełniających również badania nad tym zagadnieniem⁴.

Spośród studentów pochodzących z Rzeczypospolitej znanych jest kilkunastu, którzy posiadali własne sztambuchy. Np. Bartłomiej Schachmann z Gdańska pozostawił po sobie sztambuch, w którym znajdujemy w zasadzie tylko wpisy profesorów i studentów dwóch Akademii: w Krakowie i Strasburgu z lat 1580–1582⁵.

Równie cenny dla naszego tematu jest sztambuch Kryspina Gericiusa z Elbląga z jego peregrynacji trwającej od 1586 r. do 1605 r., z którego dowiadujemy się o trasie podróży elblązanina, jego kontaktach i znajomościach⁶. Sztambuchy spośród studentów strasburskich posiadali m.in. Stanisław Zakrzewski, Daniel Hermann, Mikołaj Ostroróg, Kasper Friese, Daniel Naborowski, Jan Jungschultz, Jan Bodeck, Henryk Nicolai, Abraham Plato, Jan Rosteuscher, Marcin Rosenberg, Jan A. Tarło i Marcin Ruar. Niestety część z tych sztambuchów jest obecnie nieznana, a niektóre już z całą pewnością nie istnieją.

Zacznijmy zatem od tych sztambuchów, o których zachowały się jedynie wzmianki, że były świadkami studiów ich właścicieli. Pierwszy chronologicznie sztambuch będący własnością studenta w Strasburgu wywodzącego się z państwa polsko-litewskiego był własnością Wojciecha Zakrzewskiego. Do tego sztambucha wpisał się w Strasburgu po grecku, w 1557 r. współtowarzysz studiów Zakrzewskiego, skromny wówczas student, a później hetman wielki koronny i kanclerz Jan Zamoyski⁷. Jest to jedyny przekaz, że ten najwybitniejszy polski polityk z przełomu XVI i XVII w. studiował w Strasburgu. O właścicielu sztambucha, poza tym iż był towarzyszem studiów Jana Zamoyskiego, nic bliższego nie wiadomo.

Mikołaj Ostroróg w czasie studiów, które odbył w latach 1579–1583 w Strasburgu, Altdorfie i Genewie posiadał dwa sztambuchy. Istniały one do 1944 r. kiedy to uległy zniszczeniu w pożarze Biblioteki Narodowej w Warszawie. Z przekazów o wpisach do sztambuchów M. Ostroroga, wiemy, że pochodziły one przede wszystkim z Genewy. Z przekazów tych wiadomo w jakim środowisku w Genewie obracał się M. Ostroróg i jego brat Jan⁸.

Następnym studentem strasburskim z Rzeczypospolitej, który miał sztambuch, obecnie nam nieznany, to Kasper Frisius z Torunia, późniejszy rektor gimnazjum w ojczystym mieście. Studiował on w Strasburgu w latach 1581–1583. W okresie tym wpisało się do jego sztambucha wielu studentów i profesorów Akademii Strasburskiej. Sztambuch ten przed II

³V. Helk, *Dansk-Norske studerejser fra reformationen til enevælden 1536–1660. Med en matritel over studerende i udlandet*, Odense 1987.

⁴M. Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku*, Lublin 1995; Id., *Związki kulturalne Sieny i Poiski do końca XVIII wieku. Staropolscy studenci i podróżnicy w Sienie. Sienieńczycy i ich dzieła w Polsce*, Lublin 1998.

⁵Gdańsk, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk (odtąd: BPAN), rps 2501.

⁶Kraków, Biblioteka Jagiellońska (odtąd: BJ), Autographen-Sammlung, Gericus.

⁷H. Barycz, *Z dziejów polskich wędrówek naukowych za granicę*, Wrocław 1969, s. 239–240.

⁸*Ibidem*, s. 298.

wojną był przechowywany w Królewcu. Obecnie jest on nieznanym. Następnymi studentami strasburskimi, którzy posiadali sztambuchy znane obecnie tylko z literatury, byli Jan Jungschultz, Aleksander Piotr Tarło i Marcin Ruar⁹.

Do wykazania przydatności sztambuchów do badań nad peregrynacjami studenckimi posłużę się tu przykładem trzech sztambuchów Bartłomieja Schachmanna, Kryspina Gericiusa i Jana Bodecka.

Schachmannowie pochodzili z bogatej rodziny gdańskiej obdarzonej w 1555 r. przez przyszłego cesarza Ferdynanda I szlachectwem. Jan i Bartłomiej Schachmannowie byli synami Kaspra, ławnika gdańskiego i Barbary z domu Brand¹⁰. Pierwszym etapem ich studenckiej podróży był Uniwersytet w Krakowie. Do albumu studentów krakowskiej uczelni wpisali się w semestrze letnim 1579 r. za rektoratu Jakuba Górskiego wraz ze swoim preceptorem Piotrem Pretoriusem z Wittenbergi. W metryce krakowskich studentów zaznaczono, że nowo wpisani gdańszczanie i ich preceptor są kalwinistami¹¹. W czasie pobytu w Krakowie Schachmannowie uczyli się m.in. języka polskiego, który dla kandydatów do sprawowania kierowniczych urzędów w radzie miejskiej Gdańska był niezbędnym.

Z okresu ich studiów zachował się sztambuch Bartłomieja, na podstawie którego można prześledzić z kim się stykali w Krakowie i jakie nawiązali kontakty. Do jego sztambucha wpisali się zarówno katolicy, profesoria krakowskiej Akademii, jak i polscy ewangelicy i współtowarzysze studiów. Znajdujemy w sztambuchu wpisy rektora Jakuba Górskiego¹², dziekana wydziału filozoficznego Klemensa Krupki z Wieliczki¹³ oraz profesorów krakowskich Piotra Słowaciusa¹⁴, Stanisława Mareniusza¹⁵ oraz Piotra Skotnickiego¹⁶. Wpisy Piotra Słowaciusa i Klemensa Krupki są ozdobione wklejonymi do sztambucha okrągłymi pieczęciami wyciśniętymi na papierze koloru jasnobordowego.

B. Schachmann utrzymywał także kontakty z krakowskim środowiskiem protestanckim. Znany poeta Andrzej Trzeciecki wpisał do sztambucha wiersz, który ozdobił swoim herbem¹⁷. Do sztambucha B. Schachmanna wpisali się także trzej znani działacze kalwińscy z Krakowa Francuz Jan

⁹M. Chachaj, *Zagraniczna edukacja Radziwiłłów*, s. 127; K. Ogier, *Dziennik podróży po Polsce 1635–1636*, oprac. I. Fabiani-Madeyska, wstęp M. Pelczar, cz. 2, Gdańsk 1953, s. 193.

¹⁰O. Günther, *Westpreussische Stammbücher der Danziger Stadtbibliothek*, „Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins” VI, 1907, nr 3, s. 48–49.

¹¹*Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, ed. A. Chmiel, Kraków 1904, t. III, s. 113.

¹²Gdańsk. BPAN, rps 2501, k. 14r — wpis bez daty i miejsca.

¹³*Ibidem*, k. 115r — wpis z 27 V 1580.

¹⁴*Ibidem*, k. 67r — wpis z 29 VII 1580.

¹⁵*Ibidem*, k. 65r — wpis bez daty i miejsca z narysowanym gmerkiem S. Mareniusza. Pod wpisem znajduje się notatka B. Schachmanna, że S. Mareniusz zmarł 15 IX 1580 w Krakowie.

¹⁶*Ibidem*, k. 258v — wpis bez miejsca i daty.

¹⁷*Ibidem*, k. 1v — herb Strzemię, k. 2r wiersz i dedykacja. Por. A. Trzeciecki, *Carmina. Wiersze lacińskie*, oprac. J. Krókowski, Wrocław 1958, s. 446–449, ryc. 11.

Thenaudus¹⁸, Szwajcar Antoni Schneeberger, który wkleił obok wpisu swój drukowany ekslibris¹⁹ oraz Krzysztof Trecoy²⁰.

Schachmannowie opuścili Kraków najprawdopodobniej na przełomie 1580 i 1581 r. i udali się do rodzinnego miasta. W marcu 1581 r. wpisali się do metryki w gdańskim Gimnazjum²¹. Po kilkumiesięcznej nauce w rodzinnym mieście wyruszyli do Strasburga, gdzie znaleźli się na przełomie 1581/82 r. Dlaczego Schachmannowie wybrali Akademię Sturm jako miejsce studiów nie wiemy, ale można wskazać hipotetycznie kilka możliwości. Po pierwsze, to wielka sława Jana Sturm jako wybitnego pedagoga ściągała do jego akademii młodzieńców z całej Europy, po drugie tradycje rodzinne — Karol, z wrocławskiej gałęzi Schachmannów studiował wcześniej w Strasburgu²². Możliwe, że młodzi gdańszczanie wyjechali do Strasburga za radą K. Trecego, który jako rektor ewangelicko-reformowanego gimnazjum krakowskiego obiecywał Sturmowi wysyłać swoich uczniów do jego Akademii. Rektor krakowskiej Akademii Jakub Górski, z którym zetknął się B. Schachmann w Krakowie, był także zwolennikiem metody dydaktycznej strasburskiego rektora.

Jedną z pierwszych czynności dokonanych przez B. Schachmanna po dotarciu do Strasburga było poznanie J. Sturm. Na początku stycznia 1582 r. Schachmann udał się do Northheim, gdzie odwiedził wielkiego pedagoga, który kilka miesięcy wcześniej został zdymisjonowany ze stanowiska rektora Akademii Strasburskiej. W jego sztambuchu znajdują się dwa wpisy dokumentujące pobyt w Northheim. 10 stycznia 1582 r. do sztambucha wpisał się Teofil Richius z Waldkappel w Hesji²³. Wraz z Schachmannem i T. Richiusem, odwiedził zapewne J. Sturm prof. prawa Akademii w Strasburgu, Hubert van Giffen (Giphanius), który wpisał się do sztambucha Bartłomieja, jak zaznaczył w dzień po wizycie w Northheim²⁴.

Bartłomiej Schachmann mieszkał wraz z dwoma studentami z Wrocławia Sebastianem Guntherusem²⁵ i Janem Finckiem²⁶, którzy do jego sztambucha wpisali się jako współmieszkańcy. Utrzymywał kontakty ze studentami z całej Europy, m.in. ze Ślązakami, Duńczykami, Niemcami, Anglikami i Polakami. W jego sztambuchu znajdują się także wpisy czterech profesorów Akademii strasburskiej — rektora Melchiora Juniusa²⁷, prof. prawa Georga Obrechta²⁸, prof. medycyny pochodzącego ze Śląska

¹⁸ Gdańsk, BPAN, rps 2501, k. 246r — 2 VIII 1580, pod wpisem znajduje się notatka B. Schachmanna: „Obiit + Cracoviae Ao CII)LXXXII”.

¹⁹ *Ibidem*, k. 59r — wpis bez miejsca i daty.

²⁰ *Ibidem*, k. 186r — wpis bez miejsca i daty.

²¹ *Księga wpisów Gimnazjum Gdańskiego 1580–1814*, oprac. Z. Nowak i P. Szafran, Warszawa–Poznań 1974, s. 37.

²² BJ, *Collectio genealogica Koenigana*, t. 83.

²³ Gdańsk, BPAN, rps 2501, k. 280r.

²⁴ *Ibidem*, k. 199r.

²⁵ *Ibidem*, k. 213r — wpis w Strasburgu 29 VIII 1582 „[...] convictori et amico optimo [...]”.

²⁶ *Ibidem*, k. 270r — wpis w Strasburgu z 1582 r. „[...] convictori suo [...]”.

²⁷ *Ibidem*, k. 82r — wpis z 4 IX 1582.

Melchiora Sebiziusa²⁹, prof. prawa Wawrzyńca Tuppiusa³⁰. Z wpisów profesorskich wynika, że B. Schachmann w Strasburgu studiował przede wszystkim prawo, aż trzech profesorów prawa bowiem jest wpisanych do jego imionnika. Dzięki kolejnym wpisom dowiadujemy się o gdańszczanach, którzy w tym czasie studiowali także w Strasburgu Jakubie i Janie von Werden³¹ oraz Henryku Giese³². W sztambuchu znajduje się kilka rysunków, w tym rysunki kobiet w strojach strasburskich. Jest tam także wizerunek sławnego zegara astronomicznego znajdującego się w strasburskiej katedrze³³. Zegar ten musiał przypominać B. Schachmannowi rodzinne miasto i zegar astronomiczny znajdujący się w gdańskim kościele Najświętszej Panny Marii.

Schachmannowie studiowali w Strasburgu do czerwca 1583 r. Sędziwy Jan Sturm, choć już nie był profesorem Akademii, był nadal autorytetem dla profesorów i uczonych na innych uczelniach. Polecił on Schachmannów, którzy wybierali się do Genewy, opiece Teodora Bezy³⁴. Zapewne w Genewie bracia Schachmannowie rozdzielili się. Jan wyjechał na dalszą naukę do Orleanu, wpisał się tam do metryki uniwersyteckiej w 7 czerwca 1584 r. Od grudnia 1583 r. studiował tam jego stryjeczny brat Jakub³⁵.

Bartłomiej dłużej przebywał w Genewie. Następnym śladem jego studiów jest immatrykulacja do metryki studentów Uniwersytetu w Bazylei³⁶. W Bazylei nawiązał kontakt z prof. J. J. Grynaeusem i wpisał się mu do sztambucha 4 marca 1587 r., ozdabiając wpis herbem rodzinnym Schachmannów³⁷.

Po wyjeździe z Bazylei B. Schachmann zwiedził zapewne Francję, a następnie udał się wraz z Jerzym Finckiem z Prus do Sieny. Wpisał się do metryki uniwersyteckiej w tym mieście 23 kwietnia 1588 r.³⁸ Po studiach w Sienie, B. Schachmann odbył dłuższą podróż zwiedzając Włochy, Egipt i Bliski Wschód. Swój pobyt w Konstantynopolu uwiecznił 24 listopada 1588 r. w sztambuchu Leonarda Langa z Durachu³⁹.

²⁸*Ibidem*, k. 275v — wpis z 5 IX 1582.

²⁹*Ibidem*, k. 88r — wpis z 25 IV 1582.

³⁰*Ibidem*, k. 201v — 5 VIII 1582.

³¹*Ibidem*, k. 188r, 217r — 20 VIII 1582.

³²*Ibidem*, k. 211r — wpis z 18 VIII 1582 zawiera symbol, herb i dedykację.

³³*Ibidem*, k. 176r — „Uhrwerck ihm Münster zu Straßburgk”. Na zegarze tym znajduje się portret Mikołaja Kopernika, który znalazł się w tam dzięki Tiedemannowi Giese, studentowi strasburskiemu — K. Górski, *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Wrocław 1973, s. 205 — informacja prof. J. Mallka.

³⁴J. Sturm do T. Bezy, Strasburg 7 VI 1583 — Strasburg, Bibliothèque Nationale et Universitaire, rps 3882 k. 315r oraz druga kopia w rps 4924 s. 299–300.

³⁵Kraków, Zakład Dokumentacji Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Kartoteka kontaktów Polaków z zagranicą.

³⁶*Die Matrikel der Universität Basel*, t. II, hrsg. H. G. Wackernagel, Basel 1956, s. 349.

³⁷*Ibidem*, s. 349; J. J. Grynaeus skierował do B. Schachmanna w 1587 r. list zatytułowany *Encomium veritatis*, wydrukowany później w: J. J. Grynaeus, *Epistolarum selectarum libri duo*, Offenbach 1612, s. 222–234 (list 23).

³⁸*Die Matrikel der Deutschen Nation in Siena (1673–1738)*, hrsg. F. Weigle, Tübingen 1962, s. 95.

³⁹M. Chachaj, *Zwiztki kulturalne Sieny*, s. 47–48.

Studia i podróż edukacyjna B. Schachmanna trwała około 10 lat. W 1592 r. został wybrany ławnikiem Gdańska i odtąd całe swoje życie poświęcił sprawom publicznym Gdańska. W 1594 r. był rajcą miejskim, a w 1605 r. wybrano go burmistrzem.

Kryspin Gericius, pochodzący z Elbląga, miał sztambuch, z którego obecnie zachowały się luźne karty. Nie jest zatem pewne czy zachowane karty to całość jego księgi przyjaciół⁴⁰. Wpisy w sztambuchu pochodzą z lat 1590–1605. Pierwszy ślad w źródłach jaki udało się odnaleźć, dotyczący K. Gericiusa to jego wpis do metryki Uniwersytetu w Królewcu. W dniu 22 czerwca 1586 r. immatrykulował się wraz z ośmiu studentami pochodzącymi z Elbląga⁴¹. W 1590 r. wpisał się do metryki Uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą⁴². Przebywał tam jeszcze w 1594 r., jak świadczy jego wpis do sztambucha Fryderyka Taubmana z 28 lutego tegoż roku⁴³. We Frankfurcie w latach 1592 i 1596 ukazały się drukiem dwa zbiory kazań Pawła Gericiusa z Elbląga, kaznodziei luterańskiego w Poznaniu. Na obu tych drukach znalazły się epigramy Kryspina Gericiusa. Można domniemywać, że Paweł Gericius mógł być ojcem Kryspina lub bliskim krewnym⁴⁴. Z Frankfurtu K. Gericius latach 1590 i 1591 robił wycieczki do Zgorzelca oraz Wittenbergi⁴⁵. W 1595 r. K. Gericius przeniósł się na dalsze studia do Jeny. Immatrykulował się w tamtejszej metryce studentów⁴⁶. W Jenie, gdzie przebywał do 1597 r., zawarł wiele znajomości, o czym świadczą wpisy do jego sztambucha. Był tam preceptorem wrocławianina Stanisława Reichela, pochodzącego z burmistrzowskiej rodziny. Mimo iż Gericius był mieszczaninem w jego sztambuchu znalazło się wiele wpisów studentów pochodzących z rodów arystokratycznych jak księżęta Jan i Magnus v. Braunschweig, Henryk Otto Pfalzgraf, Albert i Wolfgang hrabiowie Solms. We wrześniu 1597 r. do jego sztambucha wpisał się także Filip Camerarius. Gericius studiował najprawdopodobniej w Jenie teologię. Do jego sztambucha wpisał się właśnie profesor teologii tamtejszego uniwersytetu, Antoni Varrus⁴⁷.

W marcu 1598 r. K. Gericius był w Strasburgu kiedy to do jego sztambucha wpisał się Wincenty Łyszkowic. Na pożegnanie Strasburga

⁴⁰BJ, Autographen-Sammlung, Gericius.

⁴¹*Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg t. Pr.*, t. I, hrsg. G. Erler, Leipzig 1910, s. 88.

⁴²*Ältere Universitäts-Matrikeln. I: Universität Frankfurt a.O.*, t. 1, Hrsg. E. Friedländer, Leipzig 1887, s. 364.

⁴³Weimar, Herzogin Anna Amalie Bibliothek (odtąd: HAAB), Stb. 443, ostatnia karta niefoliowana verso.

⁴⁴G. D. Seyler, *Elbinga litterata. Elbingensium sive nominis seu eruditionis fama domini forisque clarorum, qui diem obierunt memortae*, Elbląg 1742, s. 23; O. Bartel, *Gerike Paweł, Polski Słownik Biograficzny*, t. VII, Wrocław 1948–1958, s. 394–395; P. Gericius, *XXIII Predigten vom Newem Jars tage an, biss nach Purificationis Mariae*, Frankfurt a.O. 1592; Id., *Predigten von Christt des Herren*, Frankfurt a.O. 1596.

⁴⁵Do sztambucha K. Gericiusa w Zgorzelcu wpisali się: Franciszek i Zygmunt v. Burckhaus 2 IX 1591, Karol Schmidt X 1591, Kasper W. Minkwitz 25 VII 1590 w Wittenberdze Abraham Buchholzer maj 1591 — BJ, Gericius, *op. cit.*

⁴⁶*Die Matrikel der Universität Jena*, t. I, (1548–1652), bearb. G. Mentz u. R. Jauernig, Jena 1944, s. 119.

⁴⁷BJ, Gericius.

w kwietniu 1598 r. do księgi przyjaciół wpisali się bracia Adam, Jan, Stanisław i Zbigniew Lipscy oraz Rafał i Andrzej Leszczyńscy⁴⁸. W Strasburgu Gericius studiował prawo i zapewne medycynę. O jego studiach prawniczych świadczy wpis D. Godefreda z 24 kwietnia 1599 r. oraz dzień późniejszy Kaspra Göckeliusa, który tytułował go „J. U. Candidato”. Natomiast o uczęszczaniu na zajęcia medyczne można wnioskować z wpisu prof. medycyny Akademii Strasburskiej i doktora medycyny Melchiora Sebitza⁴⁹. W Strasburgu K. Gericius kontaktował się ze studentami z wielu krajów. Do jego albumu wpisali się studenci z Polski, Niemiec i Czech⁵⁰.

Wpisy w Strasburgu z kwietnia 1599 r. do sztambucha K. Gericiusa mogą świadczyć, że wówczas opuścił Alzację. W czerwcu 1599 r. był już w Paryżu i przebywał tam, jak świadczą wpisy do jego sztambucha co najmniej do końca sierpnia tegoż roku⁵¹. Jak długo K. Gericius przebywał w Paryżu nie wiadomo. Zachowane karty z wpisami z lat 1600–1605 są nieliczne i trudno z nich wywnioskować czy Paryż w tych latach był głównym miejscem pobytu czy też tam tylko przebywał czasowo⁵². W 1603 r. wpisał się w Paryżu do sztambucha Jerzego K. Volckamera z Norymbergi⁵³. W latach 1600 i 1602 odbył Gericius podróże po Francji. W 1599 r. był w Normandii⁵⁴, a w 1602 r. w Lyonie⁵⁵. W 1604 r. Gericius przebywał w Londynie, gdzie wpisał się do sztambucha J. Bodecka⁵⁶. Młodzi elblążanie uczyli się języka angielskiego i odbywali w tym kraju studia, zapewne z tego względu, że w Elblągu działała angielska kampania kupiecka. Znajomość języka i kraju była niezbędna dla prowadzenia interesów z Anglikami. W Angli Gericius był chyba krótko, ponieważ już 11 czerwca 1604 r. do jego sztambucha wpisał się w Lejdzie profesor tamtejszego uniwersytetu, znany botanik, Karol Clusius. W 1605 r. Gericius najprawdopodobniej powrócił do Elbląga, odwiedzając po drodze Strasburg i Legnicę⁵⁷.

⁴⁸ *Ibidem*; Motto wpisu A. Leszczyńskiego do sztambucha K. Gericiusa „Vera nobilitas virtutis filia” zacytował T. Wotschke dodając w swoim komentarzu: „hat er in April 1598 einem Freunde in Straßburg in sein Album geschriben” — T. Wotschke, *Polsche Studenten in Leiden*, „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven” III, 1927, s. 463–464.

⁴⁹ BJ, Gericius — wpis z 28 IV 1599 (M. Sebitz); A. Schindling, *op. cit.*, s. 311–313.

⁵⁰ Wpis J. Strobanda z marca 1599 r., J. Zawadzkiego 17 IV 1599, wpisy studentów z Niemiec m.in.: Ernesta Mansfelda, Jana Pappusa syna prof. strasburskiego, z Czech Zdenka Ruppą, Henryka Zahradeckiego, Karola Żerotina mł. — BJ, Gericius.

⁵¹ Wpisy do sztambucha Gericiusa: Krzysztofa Windischgrätza z 15 VI 1599 oraz Piotra Oleśnickiego z Oleśnik 23 VIII 1599 — *Ibidem*.

⁵² W 1603 r. wpisał się Izaak Casaubon, w 1604 r. Jerzy Skreta — *Ibidem*.

⁵³ Weimar, HAAB, Stb. 339, wpis z 23 IV 1603.

⁵⁴ Wpisy do jego sztambucha Wilhelma Argenteusa i Piotra Badta — BJ, Gericius.

⁵⁵ Wpis Hansa Adama von Pfirdt — *Ibidem*.

⁵⁶ H. Bauer, *Alt-Elbinger Stammbücher in Stadtbücheret*, „Elbinger Jahrbuch” VIII, 1929, s. 191.

⁵⁷ W Strasburgu w 1605 r. do jego sztambucha wpisali się Wawrzyniec Sagitarius i Zachariasz Prändl, w Legnicy w czerwcu tegoż roku pastor Szymon Grūnaeus — BJ, Gericius.

Kryspin Gericius w rodzinnym mieście nie odegrał większej roli. W 1614 r. był sekretrzem miejskim⁵⁸.

Wspomniany Jan Bodeck naukę rozpoczął w ojcystym mieście Elblągu. W dniu 11 marca 1597 r. Hindrich Rytte podarował mu sztambuch z dedykacją⁵⁹. Pierwszym etapem jego podróży naukowej był Wrocław, dokąd udał się wraz ze swoim kuzynem Andrzejem Morenbergiem. Uczył się tam w Gimnazjum św. Elżbiety, które posiadało sławę szkoły dobrze przygotowującej swych uczniów do dalszych studiów. We Wrocławiu do jego sztambucha wpisali się m.in. Jakub Monau i dr Laurentius Scholz a także koledzy gimnazjalni⁶⁰. W marcu 1599 r. Bodeck opuścił Wrocław i wraz z Andrzejem Morenbergiem udał się do Frankfurtu n. Menem. Zatrzymał się tam w domu krewnego, Hansa v. Bodeck, który był we Frankfurcie bankierem⁶¹. W lipcu 1599 r. J. Bodeck znalazł się w Strasburgu. W Akademii strasburskiej przebywał do sierpnia 1600 r. W marcu 1600 r. odbył wycieczkę do Heidelbergu. Pobyt jego w Heidelbergu jest znany dzięki wpisom studentów heidelberskich do jego sztambucha. W Heidelbergu wpisali się do jego imionnika dwaj Węgrzy, Michał Szerdaheli i Stefan Toköly oraz poeta, Paweł Melissus⁶². W maju i czerwcu 1600 r. J. Bodeck przebywał w Genewie, gdzie odwiedził sędziego T. Bezę, który wpisał się do sztambucha elblążanina. Dla młodego ewangelika reformowanego autograf następcy Kalwina był cenną pamiątką. W Genewie poznał wielu znanych wówczas uczonych, m.in. J. W. Stuckiego, Esaiasa Collado, Amanda Polanusa i J. J. Gryneausa⁶³. W czasie pobytu w Strasburgu, który w sumie trwał niepełny rok, J. Bodeck studiował m.in. pod kierunkiem M. Juniusa. W lutym 1600 r. J. Bodeck wraz z A. Morenbergiem i ośmioma innymi studentami uczestniczył w publicznej dysputacji prowadzonej przez M. Juniusa na temat: „De comparatione Medici, Philosophi et Oratoris”. Bodeck wygłosił mowę, w której wskazywał jak wielkie znaczenie mają w życiu ludzi medycy i jak są niezbędni⁶⁴. Jego kuzyn A. Morenberg w swojej mowie wskazał, że każdy z nich — medyk, mówca i filozof — ma swoje miejsce w społeczeństwie⁶⁵.

W sztambuchu J. Bodecka znalazły się wpisy tylko dwóch profesorów Akademii strasburskiej, M. Juniusa i Markusa Florusa, następcy Juniusa na katedrze retoryki⁶⁶. J. Bodeck prowadził w Strasburgu najprawdopodobniej życie bardzo aktywne i zawarł wiele znajomości, o czym świadczą wpisy do jego sztambucha. W ciągu niepełnego roku wpisało się tam do jego imionnika 56 osób. Wpisali się do jego sztambucha zarówno koledzy

⁵⁸*Epitallamia in honorem nuptiarum Reverendi, Clarissimi et Doctissimi Viri, Domini Hermannii Rathmanii*, Gdańsk 1614, k. A4r.

⁵⁹H. Bauer, *op. cit.*, s. 173.

⁶⁰*Ibidem*, s. 173–174.

⁶¹*Ibidem*, s. 169–171; BJ, *Collectio genealogica Koenigiana*, t. 9.

⁶²H. Bauer, *op. cit.*, s. 179.

⁶³*Ibidem*, s. 180.

⁶⁴M. Junius, *Oratones, quae Argentinenst in academia exerciti: gratia scriptae et recitatae*, t. VIII, Strasburg 1603, s. 60–67.

⁶⁵*Ibidem*, s. 67–76.

⁶⁶H. Bauer, *op. cit.*, s. 175; A. Schindling, *op. cit.*, s. 211.

pochodzący z Prus: Jan Eckard z Torunia, Dawid Riccius z Gdańska, Michał Fuchs z Elbląga, Marcin Sadlau, Jerzy Fryderyk v. Heideck. Z Polaków wpisali się Andrzej i Rafał Leszczyńscy, Jan Radziwiński i Mikołaj Zenowicz.

Zenowicz studiował w Strasburgu pod opieką Abrahama Wysockiego. Poznał tam J. J. Lucka i wpisał się do jego sztambucha 14 stycznia 1600 r., ozdabiając wpis herbem rodu⁶⁷. W imionniku Bodecka, któremu wpisał się do sztambucha, napisał, że największym szczęściem dla młodzieńca jest dobry koń i ukochana, a jeśli są jeszcze pieniądze na zabawę, to wówczas jest już prawie ziemski raj⁶⁸. J. Bodeck utrzymywał kontakty także z Czechami, Karolem Żerotinem i Zdenkiem Ruppą oraz Węgrami Jerzym i Franciszkiem Schamperami. Ten ostatni wpisał się do sztambucha Bodecka po łacinie, włosku, angielsku, niemiecku i węgiersku. Nie brakowało wśród wpisujących się do sztambucha Bodecka studentów z Niemiec, począwszy od książąt Franciszka v. Braunschweig-Lüneburg i Jana Kazimierza v. Erbach, hrabiów v. Waldeck aż do studentów mieszczańskiego pochodzenia.

W sierpniu 1600 r. J. Bodeck opuścił Strasburg i przez Heidelberg, gdzie wpisał się do jego sztambucha były profesor strasburski Denis Godefredus, wrócił do Elbląga. Po krótkich wakacjach w listopadzie tegoż roku wraz z A. Morenbergiem udał się, pod opieką Samuela Maienreisa, w dalszą podróż naukową. W dniu 29 grudnia 1600 r. Maienreis immatrykułował się na wydziale teologicznym a jego podopieczni na wydziale prawa Uniwersytetu w Lejdzie⁶⁹. Na początku kwietnia 1602 r. Maienreis i jego podopieczni udali się do Londynu. Preceptor młodych elblążan ze względu na stan zdrowia musiał powrócić do kraju. Bodeck zaś podążył do Cambridge. Od stycznia 1603 r. do lutego roku następnego studiował w drugim sławnym angielskim uniwersytecie, w Oksfordzie. W marcu 1604 r. Bodeck ponownie był w Londynie. Spotkał się tam ze Stanisławem Ciko-wskim, podkomorzym krakowskim, byłym studentem Strasburga, który posłował do króla Anglii Jakuba oraz z Kryspinem Gericiusem, także byłym strasburczykiem⁷⁰. We wrześniu 1604 r. Bodeck opuścił Londyn i przeniósł się do Paryża, gdzie spędził następne trzy lata. W międzyczasie był także w uniwersyteckim Angers. W Paryżu do jego *album amicorum* wpisał się Salomon Neugebauer⁷¹. Następnie udał się do Włoch, gdzie studiował w Sienie i zapewne w Padwie, gdzie wpisał się do sztambucha J. W. Wintera⁷².

Swą peregrynację naukową Jan Bodeck zakończył w 1609 r. Dnia 2 marca 1610 r. ożenił się z Kordulą v. Schwarzwald, córką Hansa, szlachcica pruskiego pochodzącego z okolic Gdańska. Wszedł następnie do służby

⁶⁷BJ, rps akc. 76/83 — wypisy S. Kota.

⁶⁸H. Bauer, *op. cit.*, s. 178.

⁶⁹*Ibidem*, s. 181–183; *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCCLXXV*, Haga 1875, s. 60.

⁷⁰H. Bauer, *op. cit.*, s. 188–191.

⁷¹*Ibidem*, s. 195.

⁷²M. Chachaj, *Zwizyki kulturalne Sieny i Polski*, s. 70.

kurfürsta brandenburskiego i z czasem uzyskał stanowisko tajnego radcy. Brat Jana, Walenty Bodeck (1578–1635), był natomiast w służbie króla polskiego i sprawował urząd burgrabiego gdańskiego⁷³.

W sztambuchu J. Bodecka znalazł się popularny wówczas obrazek, kiedy to student–burbant siedzi w pokoju znajdującym się w wielkim nieładzie, na ścianie wisi tablica z zapisanymi długami, w drzwiach stoi kobieta z dzieckiem na ręku i urzędnik miejski pilnujący, by student nie uciekł z miasta bez uregulowania długów⁷⁴. Jan Sapięha w czasie studiów w Strasburgu musiał obracać się w różnych środowiskach, nie tylko akademickich, skoro w jego przypadku nastąpiła sytuacja identyczna jak przedstawiona na wyżej przedstawionym obyczajowym obrazku znajdującym się w sztambuchu Bodecka⁷⁵.

Ważnymi dla poznania dziejów peregrynacji studentów z Rzeczypospolitej są sztambuchy profesorów akademii i uniwersytetów. Znane są wpisy do sztambuchów takich profesorów opiekujących się Polakami jak J. J. Grynaeus. Z przełomu XVI i XVII w. zachował się sztambuch strasburskiego prywatnego preceptora Caspra Heppiusa, w którym w latach 1590–1606 r. wpisało się kilkudziesięciu jego uczniów. Wśród nich trzech studentów z Rzeczypospolitej: Wojciech Naruszewicz oraz Jan i Maciej Męcińscy⁷⁶. Wojciech Naruszewicz, kasztelaniec smoleński, syn Stanisława, po studiach w Heidelbergu zjawiał się w Strasburgu wraz z bratem Samuelem pod opieką Wincentego Łyszkowica. Pierwszy ślad ich pobytu w Strasburgu to wpis z dnia 14 listopada 1594 r. do sztambucha Jakuba J. Lucka, z wymalowanym herbem rodzinnym⁷⁷. W Strasburgu prywatnym nauczycielem W. Naruszewica został Casper Heppius. Jak długo uczył go niestety nie wiadomo. W dniu 16 grudnia 1594 r. wpisał się do sztambucha Heppiusa nazywając go swoim preceptorem. W albumie Heppiusa zostawił sentencję, dedykację oraz czteropolową tarczę herbową z herbami: Wadwicz, Trąby, Dąbrowa i Lis⁷⁸. Następnym uczniem Heppiusa, który wpisał się 17 listopada 1595 r. do jego imionnika był Ludwik Marquardus⁷⁹. Można zatem sądzić, że już wówczas Naruszewicz nie był uczniem Heppiusa.

W dziesięć lat później 14 grudnia 1604 r. jako swemu preceptorowi wpisali się Heppiusowi do sztambucha kasztelanice wieluńscy Jan i Maciej Męcińscy. Obaj zostawili w sztambuchu motta i dedykacje, a ich wpisy zostały ozdobione pięknie wymalowanym herbem Poraj⁸⁰. Męcińscy

⁷³BJ, *Collectio genealogica Koenigiana*, t. 9; A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. I, Warszawa 1899, s. 320.

⁷⁴H. Bauer, *op. cit.*, s. 178–179, il. 2. Obrazek ten krążył wówczas wśród studentów na przełomie XVI i XVII w. Identyczna scena znajduje się w sztambuchu Andresa Segnera z Bratysławy (1619–1641) — Jena, Universität Bibliothek, Stb. 6, k. 272r.

⁷⁵Z. Pietrzyk, *W kręgu Strasburga*, s. 218–219.

⁷⁶Weimar, HAAB, St. Q 315, k. 6r, 11r.

⁷⁷BJ, rps akc. 76/83 — wypisy S. Kota.

⁷⁸Weimar, HAAB, St. Q 315, k. 11r.

⁷⁹*Ibidem*, k. 27r.

⁸⁰*Ibidem*, k. 6r — kolorowe herby w sztambuchach stanowią także dla heraldyków pole do badań. Herb Poraj Męcińskich w sztambuchu Heppiusa posiada inne kolory niż wzorzec. Jest to czerwona róża na niebieskim tle, gdy róża powinien być srebrna, a tło czerwone.

w Strasburgu przebywali co najmniej do 26 czerwca 1606 r. kiedy to wpisali się do sztambucha J. J. Lucka. Możliwe, że wcześniej zrezygnowali z opieki Heppiusa, ponieważ już 28 kwietnia 1606 r. miał on kolejnego ucznia, którym był Wilhelm Ludwik Freyberg⁸¹. Wpisy Męcińskich i Naruszewicza nie tylko świadczą o ich pobycie w Strasburgu, ale są świadectwem ich studiów w tym mieście. Do uczniów Heppiusa należeli młodzieńcy z całej Europy w tym z Czech, Węgier, Danii, Austrii i różnych stron Niemiec.

Na podstawie krótkiej charakterystyki wpisanych osób do sztambuchów Schachmanna, Gericiusa, Bodecka można wysunąć kilka ogólnych wniosków dotyczących badań nad peregrynacjami. Z sztambuchów wynika aspekt chronologiczny studiów, gdyż często wpisywano się do sztambuchów tuż przed opuszczeniem miejsca studiów przez wpisującego się lub właściciela albumu przyjaciół, krąg przyjaciół i znajomych właściciela sztambucha, kierunek studiów — na podstawie wpisów profesorów, znajomość języków obcych wśród studentów, niekiedy atmosfera studiów na podstawie wierszyków, dedykacji, ilustracji. W nielicznych przypadkach herb wymalowany w sztambuchu pozwala bliżej określić osobę, która studiowała w danym ośrodku zagranicznym, jak w przypadku Jana Zawadzkiego⁸².

Na 281 zidentyfikowanych przeze mnie studentów z państwa polskolitewskiego w Strasburgu w sumie mamy dane o 13 z nich, że posiadali sztambuchy co stanowi niespełna 5%. Jest to liczba niewielka. Większość właścicieli sztambuchów pochodziła z terenów Prus Królewskich. Wśród studentów wywodzących się z terenów Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego zwyczaj posiadania sztambuchów nie był tak rozpowszechniony jak wśród studentów z niemieckiego kręgu kulturowego. Studenci ci dopiero w trakcie podróży zaopatrywali się w sztambuchy, jak świadczy zapis w rachunkach Jasia Ługowskiego „Za książkę nie pisaną na herby zł 1”⁸³. Z rachunków tych wynika, że i inni katolicy studenci z Polski mieli sztambuchy, jak np. Stanisław Dobraczyński, Kazimierz Maliński⁸⁴. Dokładna zatem kwerenda w zbiorach rękopiśmiennych, w przekazach epistolograficznych i pamiętnikarskich może przyczynić się do zweryfikowania tezy, iż Polacy nie mieli tradycji sztambuchowej i że była to tylko „specjalność” ewangelików.

Spośród 281 studentów strasburskich z Rzeczpospolitej 120 pozostało swoje podpisy w sztambuchach. Stanowi to 43% studentów. W samym tylko Strasburgu wpisało się do sztambuchów 64 osoby, co stanowi 23% ogółu. Wpisy te pozwalają na uściślenie chronologii studiów w tym mieście. Dla części studentów wpisy do sztambuchów stanowią jedyne znane źródło ich pobytu w Strasburgu. Dla 21 studentów wpisy do imionników stanowią potwierdzenie ich studiów w Strasburgu. Tu jednak należy postępować

⁸¹*Ibidem*, k. 9r; Z. Pietrzyk, *op. cit.*, s. 230.

⁸²BJ, Gericius.

⁸³*Jasia Ługowskiego podróże do szkół w cudzych krajach 1639–1643*, oprac. K. Muszyńska, Warszawa 1974, s. 223.

⁸⁴*Ibidem*.

ostrożnie, ponieważ nie każdy kto wpisał się do sztambucha w mieście uniwersyteckim musiał być studentem. Niektórzy ze studentów wpisali się do kilku sztambuchów. Na podstawie wpisów do sztambuchów i innych źródeł można próbować zrekonstruować itineraria ich podróży zagranicznych.

Die Stammbücher als eine Forschungsquelle der Studentenperegrinationen

Bisher waren die Stammbücher eine wenig geschätzte Quelle in den Forschungen über die Peregrinationen der polnischen Studenten im Ausland. Auf Grund dreier Stammbücher der Studenten der Adelsrepublik in Strassburg wurde der Wert dieser Quelle für den Ablauf ihrer und anderer Studenten des polnisch-litauischen Staates bestätigt. Die Trasse der Studien von Bartłomiej Schachmann, Jan Bodeck und Kryspin Gericus ist dank der erhaltenen Stammbücher, die sie besaßen, möglich zu rekonstruieren. In ihren Stammbüchern finden wir Informationen über die Studien anderer Jünglinge aus der Adelsrepublik in Strassburg, sowie auf anderen Akademien und Universitäten. Das Stammbuch von Heppius zeigt seine Schüler und die Zeit, während der er sie berteute, aus der Sicht des Präzeptors. Aus den Stammbüchern erfahren wir, neben Einzelheiten über die Chronologie und Geographie, auch welche Sprachen sie kannten, welche Studien sie betrieben, welche Freunde, Mitbewohner und Lehrer sie während der Studien hatten. Die Gedichte, Dedikationen und Sittebilder, die in den Stammbüchern sind, geben viele Informationen über die Atmosphäre der Studien und der Reisen.